

A francia háborúk nemesi felkeléseinek tábori lelkészete, különös tekintettel az 1809-es inszurrekcióra

Nagy Ágoston

Tábori lelkészség és nemesi felkelés

Dolgozatomban egy igen kevésbé kutatott témával, a francia háborúk korában a diétán a rendek által megajánlott, s végső szükséghelyzetben fegyverbe szólított négy nemesi felkelés (1797, 1800/1, 1805, 1809) tábori lelkészi szervezetének felépítésével és működésével, a felkelő tábori káplánok tevékenységével foglalkozom. A 18–19. századi cs. kir. reguláris hadsereg felett püspöki joghatóságot gyakorló Apostoli Tábori Helynökség (*Apostolisches Feldvikariat*),¹ illetve az első modern, önálló nemzeti hadsereg, a honvédség 1848–49-es tábori lelkészetének szervezettörténetét² Zakar Péter monográfiáiban kimerítő alaposággal feldolgozta, számos tanulmányában foglalkozott a Helynökség működésével kapcsolatos levéltári anyag problémáival,³ a tábori papság fegyelmi ügyeivel,⁴ illetve a honvéd tábori papság biografikus, prozopográfiai, eszmetörténeti szempontú vizsgálatával,⁵ s az erdélyi tábori főlelkészség történetével is.⁶ Az Apostoli Tábori Helynökség működését bemutató kötet ugyan részletesen kitért a francia háborúk időszakára is, ugyanakkor a nemesi felkelés tábori lelkészi „szervezetét” – ha beszélhetünk egyáltalán ilyenről – értelemszerűen nem érintette. A nemesi felkelés ugyanis egy középkori jogi alapokon létrejött, önálló, a rendes hadseregbe nem betagozható, rendkívüli honvédelmi intézmény volt, melynek értelemszerűen tábori papsága sem tartozott a Helynökség hierarchiájába. Az inszurrekció tábori lelkészetének jelentőségére

---

¹ ZAKAR PÉTER: A tábori püspökség története, 1773–1868. Bp., 2010. (továbbiakban: ZAKAR, 2010.)

² ZAKAR PÉTER: A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben. Bp., 1999.

³ ZAKAR PÉTER: A tábori lelképásztorkodás forrásai, 1773–1868. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2000. 2. sz. 23–29. p.

⁴ ZAKAR PÉTER: Tábori papok fegyelmi ügyei a reformkorban. In: *Aetas*, 2009. 4. sz. 47–62. p.

⁵ Csak a néhány vonatkozó tanulmányt kiemelve: ZAKAR PÉTER: „A honszeretet szent tüzetől áthatva siettek vitéz seregeink zászlói alá...” – Honvéd lelkészek 1848–49-ben. In: *Egy küzdelmes év katonái*. Szerk.: Horváth László. Gyöngyös, 1998. 63–83. p.; UÓ: Isten és a szabadság 1848–49 Magyarországon: a forradalom és szabadságharc liberális egyházi megközelítései. In: *Századvég*, 2001, 21. sz., 69–84. p. Továbbá ld. még a szerzőnek az egyes személyekkel, illetve a kassai és csanádi egyházmegyék tábori papságával foglalkozó újabb cikkeit és a következő szövegkiadást: „Egyedül Kosuth szava parancsolt...” Katolikus papok feljegyzései az 1848/49-es szabadságharc eseményeiről. Sajtó alá rend.: Zakar Péter. Szeged, 2001. (Dél-Alföldi évszázadok, 16.)

⁶ ZAKAR PÉTER: Az erdélyi tábori főlelkészség története. (1750–1868) In: *Aetas*, 2002. 1. sz. 111–130. p.

másodlagos források alapján Borovi József ugyan röviden utalt, de részletesebben nem foglalkozott a témával.⁷

A korabeli magyar nemesség szemében az inszurrekció tulajdonképpen a hiányzó „nemzeti hadsereggént” jelent meg, tekintve, hogy a monarchia kompozit hadseregében a magyar ezredek (*hungaricae legiones*) nemzetiesítése a korszakban nemigen haladt előre, s a diétának gyakorlatilag csak az újonclétszámra és a sereg tartását fedező *contributio* összegére volt ráhatása.⁸ A felkelés egyúttal a nemesség (illetve azok, „kiket a törvény ezen nevezet alá foglal”) alkotmányos kötelességeként a „nemesi szabadságot”, azaz a *primae nonusban* foglalt kiváltságokat (köztük az adómentességet) ellensúlyozta, így elavultsága ellenére is érthető, hogy a vármegyék a körmük szakadtáig ragaszkodtak hozzá.⁹ A magyar rendi alkotmányosság és a nemesi nemzettudat működése szempontjából a felkelésnek, a francia háborúk időszakára igencsak megkopott katonai jelentőségén túl, kiemelkedő szerepe volt a korabeli nemesi közgondolkodásra és politikai praxisra nézve.

A fentiek tükrében a nemesi felkelés tábori lelkészete egy központilag lényegében szabályozatlan, az egyes inszurgens alakulatokat kiállító megyék adottságait, hagyományait és igényeit tükröző képződmény volt, mely részben az inszurrekció mint sajátos, ideiglenes irreguláris honvédelmi intézmény (melyet korszakunk előtt 1741-ben és 1744-ben szőlítettak utoljára fegyverbe), részben az ünnepi célú bandériumok szervezésének hagyományaiból és gyakorlatából táplálkozott. Távoli intézményi tradícióként ide vehetjük még a II. Rákóczi Ferenc által 1705-ben a kuruc hadak számára megszervezett, felekezeti vegyes (72 tábori pap közül 49 református, 20 római katolikus, 5 evangélikus volt) tábori lelkészi szolgálatot.¹⁰ Az 1790 tavaszán a megyékben felállított és a hazatért korona őrzésére a politikai nyomásgyakorlás céljával Budára küldött speciális nemesi „díszbandériumok” vagy „ünnepi bandériumok”¹¹ is vittek magukkal tábori káplánokat

⁷ BOROVI JÓZSEF: A magyar tábori lelkészet története. Bp., 1992 (továbbiakban: BOROVI, 1992.)

⁸ A korszak országgyűléseinek működéséhez és a nemesség alkotmányértelmezéséhez ld.: POÓR JÁNOS: Adók, katonák, országgyűlések, 1796–1811/12. Bp., 2003. (továbbiakban: POÓR, 2003.)

⁹ ÓDOR IMRE: A „vérrel adózás” illúziója: nemesi felkelés és adómentesség a felvilágosodás és a francia háborúk korában. In: *Levéltári Közlemények*, 1987. 1–2. sz. 159–173. p. A diétai viták és a jogszabályok tükrében részletesen ld. még: POÓR, 2003. 162–194. p.

¹⁰ Ehhez részletesen ld.: ESZE TAMÁS: Tábori papok II. Rákóczi Ferenc hadseregében. In: *Egyháztörténet*, 1943. 1–2. sz. 44–109. p.

¹¹ Botka János a következőképpen adta meg a hasonló ceremóniális fegyveres alakulatok általános definícióját: „Ünnepélyes alkalmakkor [...] önkormányzati vagy más közösségek zászlói alatt díszöltözötben, gyakran sajátos történelmi jelmezben, fegyveresen felvonuló, tisztelgő polgári lovas csapat.” BOTKA JÁNOS: Kunok–Jászok katonáskodása és ünnepi bandériumai. Lakitelek, 2000. 171. p. Az 1790-es koronaőrző bandériumok felállításának menetéhez ld.: GYULAI ÉVA: Abaúj és Borsod vármegye koronaőrző bandériuma, 1790. In: A Herman Ottó Múzeum évkönyve, 53. Miskolc, 2014. 267–285. p.

(*Militare Capellanus Turmae*),¹² akik a helyben befolyásos papságból toborzódtak.¹³ Zalában például Rosty János, hahóti apát és keszthelyi plébános töltötte be ezt a tiszteket, aki gróf Festetics János banderista főstrázsa-mester „embere” volt, tekintve, hogy az apátság és a hozzácsatolt plébánia ebben az időben a főúri család kegyurasága alá tartozott.¹⁴ Az elvben katonai jellegű fegyelmet és hierarchiát követő néhány tucat fős nemesi csapatok tábori papjainak tevékenysége azonban a banderisták útját kísérő ceremóniákban való közreműködésre korlátozódott.¹⁵ A szabad királyi és bányavárosi polgárság 1805-öt, majd 1808-at követően kötelezően kiállított, „nemzetek” szerint szerveződő, ceremoniális funkcióval is bíró város- és rendvédelmi szervezetei, a polgárőrségek, melyek néhol már korábban, néhol pedig a háborúkat követően is működtek, szintén rendelkeztek tábori káplánokkal.¹⁶

Az inszurrekció erős rendi kötöttségei miatt hadszervezeti zsákutcának bizonyult, így 1848/49-ben értelemszerűen nem jelenthetett követendő szervezeti hagyományt.¹⁷ A francia háborúk időszakában a felkelés erős nemzeti jellegének, intézményes különállásának megőrzése ugyanakkor a rendi ország és a megyéket irányító módos köznemesség katonai autonómiáját és politikai hatalmát demonstrálta. Az intézmény a korabeli hadügyi nemzetiesítésének egyik elsődleges terepe volt, ennek keretei között a nemzeti karakterű tábori lelkészség kialakulásának történetében is fontos epizódot jelentett. A kutatást némileg nehezítette a központi szabályozás hiánya, mely a törvényhatóságok számára széleskörű autonómiára adott teret, ezért alapvetően három vármegye, Pest-Pilis-Solt, Veszprém és Zala

¹² Zalában a bandérium megszervezésére felállított deputáció 1790. március 16-án számolt be munkájáról a megyének, ekkor fogadták el a tisztikar névsorát is: Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL ZML.), IV. 1a. (= Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Közgyűlési és részgyűlési jegyzőkönyvek) 35. köt., 1790. március 15., 101–102. p.

¹³ Ezekhez részletesen ld.: DECSY SÁMUEL: A' Magyar Szent Koronának és az ahhoz tartozó tárgyaknak históriája. Bécs, 1792. 270–387. p. Mivel Decsy részben levelezéseken, részben sajtóhíreken és korabeli aprónyomtatványokon keresztül szerzett információkat e fejezet elkészítéséhez, ezért leírása számos helyen pontatlan.

¹⁴ Zala megye helytörténeti lexikona – Kézírtas regesztagyűjtemény, 10, Hahót 10.188. 117., 5. p.

¹⁵ A korabeli sajtó részletesen beszámolt a zalai bandérium és a gróf Festetics György kommandírozta Graeven huszárezred május 18–19-i keszthelyi ünnepélyes találkozásáról. 19-én a városi templomnál felállított kápolnasátornál Rosty apát és plébános „tisztos Papi öltözetben” várta a megyei közgyűlésről kisereglő gyülekezetet. A szertartásra a sátor előtt került sor a banderisták és a Graeven huszárok egy szárnyának részvételével, itt Rosty „tsak kevés, de fontos igékkel szívére kötötte a' Zászlóallynak, tartozása tellyesítésére esküvéssel lejendő maga kötelezését; [...] az esküvés formáját előttök magyarul el mondotta”. Az esküt követően a vitézek fegyvert rántottak és magyarul *Téged Isten dicsérünköt* énekeltek, majd áldást vettek. *Magyar Kurir*, 1790. június 1. 615–616. p. A banderisták ünnepélyes esküje és a későbbi inszurgens ceremóniák rendje közötti hasonlóságok nyilvánvalóak. Vö. MNL ZML. IV. 1a. 35. köt., 1790. május 19. 285. p.

¹⁶ Az intézményhez részletesen ld.: MOLNÁR ANDRÁS: Polgárőrségek Magyarországon a napóleoni háborúk idején. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1992. 3. sz. 94–119. p.

¹⁷ Ehhez ld.: MOLNÁR ANDRÁS: Hadügyi reformkísérletek 1848 előtt. (Az önálló nemzeti haderő megteremtésének előzményei.) In: *Századok*, 1999. 6. sz. 1193–1215. p.

közgyűlési jegyzőkönyveiben és irataiban, illetve *Insurrectionalia* állagában, valamint korabeli vegyes nyomtatott forrásokban és a szakirodalomban elszórt utalásokra támaszkodtam.

Az insurgens tábori lelkészek feladatai

Az Apostoli Tábori Helynökséget 1773. december 4-én kiadott dekrétumával Mária Terézia alapította meg. Az intézmény létrehozásában alapvetően a katolikus hívek lelkigondozásának sikerességét szem előtt tartó jozefinista egyházpolitika megfontolásai játszottak szerepet, ám a tábori püspökség megszületése hosszú egyházi és történeti folyamat eredménye volt.¹⁸ A hierarchia csúcsán az apostoli tábori helynök állt, alatta a már korábban kialakult tábori főpapi hivatalok, többnyire főhadparancsnokságok, illetve háborúban a hadseregek mellett működtek. Végül egy-egy ezred alkotott egy-egy plébániát a plébánosi funkciók ellátása érdekében széleskörű joghatósággal felruházott tábori vagy ezredkáplánnal (ezredplébánia-rendszer). Állomáshelyüket illetően ezred-, kórházi, helyőrségi és várlelkészeket különböztetnek meg. Hadiállapot esetén – mint a koalíciós háborúk során – felduzzasztották az állományt. Tábori lelkész hiányában a polgári állású lelkészek voltak kötelesek a hadsereg igényeit kielégíteni.¹⁹

A reguláris hadseregben szolgáló tábori papok feladatai lényegében megegyeztek a plébánosokéval: anyakönyvek vezetése, misézés, szentségek kiszolgáltatása, keresztelés, esketés, temetések, tanítási kötelezettség. Kiválasztásuknál fontos volt a megfelelő nyelvtudás (német) és fizikum.²⁰ A hadilelkészek azonban a kánonjog alapján nem viselhettek fegyvert, és nem volt katonai rendfokozatuk. A tábori papok szerepe azonban nem merült ki a katonaság lelkigondozásában és morális fegyelmezésében. A háborúk során a lelkészeknek a szokásos közimádságok mellett, évente az uralkodó születésnapján ünnepi misét, a győzelmek, állami-katonai szempontból jelentős politikai események (például a békék) kapcsán hálaadó miséket kellett tartaniuk. Háborús helyzetben megnőtt a rövid, lelkesítő szentbeszéd jelentősége is.²¹ Ezeket a feladatokat egyébként felsőbb utasításra, a megyéknek megküldött cirkulárok keresztül a plébánosok, lelkészek számára is kötelezővé tették.²² Hasonló körrendeleteket a kormányzat a birodalom más részeiben is kibocsájtott. Például Tirolban 1797. március 28-án, a népfelkelés (*Landsturm*) idején a papokhoz és tábori káplánokhoz buzdító parancsolatot intéztek, amely arra utasította az érintetteket, hogy „ne tsak prédikázióikbann, hanem minden más alkalmatossággal is, az Istenbe és az Előljárókhöz való bizodalmat, a' Katonasággal való egyetértést 's egymás-betsűlést, minden háborúságnak, rendeletlenségeknék 's

¹⁸ ZAKAR, 2010. 41. p.

¹⁹ ZAKAR, 2010. 49., 51–52. p.

²⁰ ZAKAR, 2010. 52. p.

²¹ ZAKAR, 2010. 115., 119–120. p.

²² Ld. pl. a 8613. sz. helytartótanácsi rendeletet, mellyel „Felséges Urunk, hogy az Isten Fegyverünket e hadban szerentséltesse majus 7én dél előtt kilencztől fogva tizenkettő, dél után háromtól fogva hat óráig közönséges könyörgéseket rendelni meltoztatott”. MNL Veszprém megyei Levéltára (továbbiakban: MNL VeML.), IV. 1a. (= Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Közgyűlési és részgyűlési jegyzőkönyvek) 1809. április 27., 52. sz., 160. p.

engedetlenségnek el távoztatását, egészsz hathatósággal és minden lehetséges okokkal [...] terjeszszék a' Nép' eleibe".²³ Az is előfordult, hogy a tábori lelkészek ütközetek közben lelkesítették, sőt olykor irányították is a katonákat. Jutalmazásukra 1801-ben alapították meg a hadjáratok során szerzett érdemekért adományozható „piis meritis” felirattal ellátott arany és ezüst lelkészi érdemkereszteket (*Geistliches Verdienstkreuz*), előtte az altisztek számára rendszeresített arany és ezüst érdempénzt (*Ehrendenkünze*, 1809-től *Tapferkeitsmedaille*) kaphatták meg.²⁴

Ahogy az állandó hadseregnek, úgy a végső háborús szükséghelyzetben időről-időre felállított inszurrekcióknak is szüksége volt a plébánosi feladatok ellátásán keresztül a katonák mindennapi lelki szükségleteit, morális fegyvelését szolgáló tábori lelkészekre. A felkelő lovasezredek, illetve gyalogoszászlóaljok belső társadalmi kommunikációjában a gyakorlata helyi kötődésű egyházi értelmiséghez tartozó felkelő tábori káplánok különösen fontos szerepet töltöttek be. A legénységre irányuló propagandát illetően elsődleges ágensei voltak a vallási-katonai jellegű szertartások, buzdító vagy hálaadó prédikációk, közimádságok tartása révén az istenfélelem, az uralkodóhoz, hazához, nemesi nemzethez fűződő emocionális kötélek megerősítésében, valamint az inszurgens „ezredidentitás” kialakításában és a katonai erények bevésésében is.

Protestáns részről már a korszak első nemesi felkelése idején, 1797-ben született olyan utasítás, amely az újonnan támadt kihívásokkal szembeülve részletekbe menően tisztázni igyekezett a tábori lelkészek feladatait. Szeptember 6-án a debreceni szuperintendencia kilenc pontból álló részletes instrukciót küldött a szombathelyi táborba a tiszántúli kerülethez tartozó lelkészek részére.²⁵ A dokumentum figyelmeztette a tábori prédikátorokat, hogy a prédikatori feladataik teljesítésére szolgálatuk alatt is kötelesek. Magatartási normákat írt elő számukra, különös tekintettel arra, hogy a prédikátor a katonák között „valami villongást ne indítson”. Utasította őket, hogy vezessenek matrikulát, melybe a születettek, házasok és halottak neveit feljegyezhetik. A felekezeti tolerancia jegyében intette a lelkészeket, hogy „vallásbeli vetéledésekre [...] ne ereszkedjenek”, valamint igény szerint lehetővé tette az evangélikus hívek számára nyújtott szolgálatot „úgy, hogy ők magok értelmekben különben megmaradjanak”, közte az úrvacsora ostyával történő kiszolgálását.

Az instrukció értelmében a kálvinista hadilelkészeknek a „keresztény vallásnak hasznát és erejét [...] jó és szükséges legyen mutogatni” egyfelől a „közönséges boldogság” fenntartásának érdekében, másfelől, hogy az ezredben „kiki jó hazafi, jó katona, jó barát” legyen. A prédikátornak tanításait hallgatói állapotához kellett szabnia, egyszerre közvetítve morális és politikai-közösségi normákat az inszurgensek felé. A prédikációkon keresztül tanítania kellett az uralkodó iránti hűségről és a patriotizmusról, a felsőbbség iránti engedelmességről, „egymás szeretetéről, egymás között való

²³ *Magyar Hírmondó*, 1797. április 7. 434–435. p.

²⁴ ZAKAR, 2010. 123., 131., 134–140. p.; BIELIK, EMERICH: *Geschichte der K. u. K. Militär-Seelsorge und des Apostolischen Feld-Vicariates*. Wien, 1901. (továbbiakban: BIELIK, 1901.) 166–171. p.

²⁵ ÁGOSTON ISTVÁN: „Instructio” tábori prédikátoroknak. In: *Theologiai Szemle*, 1993. 2. sz. 85. p.

egyességről, a magok zsoldokkal való megelegedésről”, illetve a katonákra jellemző bűnök ellen. A tábori prédikátorok számára további speciális feladatot jelentett a „közönséges könyörgések” elmondása „a több szükség között a Királyért, Királyi Hazáért, a Felsőségért”. Ütközetek előtt könyörgést kellett mondania a sereggel, majd áldással elbocsájtania azt.

A cs. kir. hadsereg esetében az ezredtörzshöz tartozó tábori káplánok feladatait, illetve az ehhez kapcsolódó szertartások (ünnep- és vasárnapi istentiszteletek, zászlószentelők, Te Deumok, közös imádságok stb.) rendjét a gyalogság számára készített 1807/08-as Károly főherceg-féle kétkötetes szolgálati szabályzat írta elő részletesen.²⁶ Az inszurgensek számára a „regulamentumokat” a reguláris hadsereg részére készített szabályozások alapján, e sajátos rendi honvédelmi intézmény sajátosságaihoz igazodva állították össze 1808/09 telén, majd fordították magyarra 1809 első hónapjaiban.²⁷ Ezek, a mintaként szolgáló eredeti munkákkal összevetve számos helyen, mint az inszurgens ezredek tábori lelkészeinek feladatait illetően, jóval kevésbé voltak részletezőek. Ennek ellenére a nemes lovasság és a gyalogság számára kiadott előírások értékes információkat tartalmaznak a tábori káplánok kötelességeire, illetve az ezredek és zászlóaljok mindennapi vallási életére nézve is.

A felkelő lovasság számára készített szolgálati szabályzat az ezred szervezetét illetően, ezredenként egy, az ezredtörzshöz tartozó káplán (tábori lelkész) alkalmazását írta elő.²⁸ Az ezredek élén álló ezredskapitányok számos kötelessége között megemlítette, hogy „[a]z Isteni félelem, és tiszta erkölcs nevezetes virtusi a Katonának, mellyeket az Ezredes Kapitány az ahhoz megkívántató illendőséggel feltartani köteles”, továbbá, hogy „[m]indenféle Vallásúaknak minden lehető út, és módot kell szerezni, hogy Vallások szerént az Istent dicsérhessék”.²⁹ Hasonló módon a százados (kapitány) feladatai között is megjelölte, hogy az alá tartozó „vitézek erkölcsére is vigyázzon”, illetve, hogy „[a]z Isteni félelem a Századnál szentül feltartasson”.³⁰

Ugyanezen kézikönyv a táborozás rendje kapcsán szabályozta a reggeli, az esti és a déli imádságok rendjét (ekkor került sor a strázsák felváltására), valamint részletesen szólt a „Tábori Isteni Szolgálatról” is. Vasárnap és ünnepnapokon az ezred trombitásainak három fúvásra „*Templomba*

²⁶ A 19. század közepén a tábori lelkészi hivatalról összefoglaló munkát megjelentető Johann Michael Leonhard is ezekből indult ki, az istentiszteletek rendjét és a vallási neveléssel kapcsolatos előírásokat illetően, kiegészítve a korábbi és az időközben megjelent újabb rendeletekben foglaltakkal. LEONHARD, JOHANN MICHAEL: *Verfassung der Militär-Seelsorge in der k. k. österreichischen Staaten, mit Rücksicht auf die Rechte und Pflichten des Civil-Clerus un militär-geistlichen Angelegenheiten*. Wien, 1842. 65–74. p.

²⁷ Előállításokról részletesen: KISFALUDY SÁNDOR: [Freyműthige] *Geschichte der Insurrection des Adels von Ungarn im Jahre 1809 und 1810*. In: Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái. Kiad.: Gálos Rezső. Győr, 1931. 65–326. p. (továbbiakban: KISFALUDY, 1931.) 73–75. p. Modern kiadásukat ld.: *A Magyar Királyi Nemesi felkelés 1809. évi szabályzatai*. Kiad.: Lázár Balázs. H.n., 2009. (továbbiakban: *Szabályzatok*, 2009.)

²⁸ *A Szolgálat Regulamentuma a Magyar Felkelő Nemesség Lovasságának számára*. In: *Szabályzatok*, 2009, 137–180. p., 142. p.

²⁹ Uo., 157. p.

³⁰ Uo., 2009, 149. p.

Hívót” kellett fújnia: eszerint az ezred gyalogos kiállítását és szemléjét követően a kapitányok a kápolna sátorba mennek, majd a szentség felemelésével és áldáskor a katonák imádsághoz állnak, végül a szertartást követően „a Tábor Formálás-Lineára visszamennek és onnét eloszlanak”. Az istentiszteletnek rendje a katonákon túl a táborban tartózkodó polgári személyek magatartását illetően is szigorúan szabályozott volt. A mise alatt a porkoláb a három strázsával együtt őrájára indult a bagázsia és a markotányosok között, hogy „semmi Muzsika, adás, vevés, korcsmázás, vagy más rendetlenség ne történjen: az ő kötelessége az is, hogy a gyülevész népet, asszonyokat, és több efféléket, az Isteni tiszteletre hajtsa”.³¹ A gyalogság számára készített szolgálati szabályzat a zászlóalj törzs szervezete kapcsán nem számolt külön tábori káplánnal,³² egyéb vonatkozó előírásaiban számos helyen megegyezett a lovassági regulamentummal. Az utóbbival ellentétben azonban az istentiszteletnek rendjére csak rendkívül szűkszavúan utalt: egy vagy két zászlóalj esetén a parancsnoknak kellett rendelkeznie a vasárnapi istentiszteletről, egy-egy dandár esetén pedig a brigadérosnak.³³

Az inszurgens tábori papság alkalmazásának körülményei

A megyék által kiállított inszurgens csapatok esetében a tábori lelkészek kiválasztása az adott törvényhatóságoktól, valamint az érintett egyházmegyéktől és egyházkerületektől, illetve ezek előljáróitól, nem pedig az Udvari Haditanácstól függött. Az 1809-es háború során az inszurrekció főhadparancsnokságának „lelkészi osztálya” élére Károly Ambrus hercegprímás került, helyettese Poroszlay János váci kanonok lett.³⁴ A prímás, aki új feladatai miatt távozott Esztergomból és maga is a csapatokhoz ment, *de jure* ugyan nem volt inszurgens tábori püspök, de a gyakorlatban az uralgó is ily módon kezelte.³⁵

A megyék az illetékes egyházmegyéktől, illetve protestáns egyházkerületektől kértek tábori lelkészeket a csapatok számára. Például Pest vármegye közgyűlése 1809. április 12-én végzést fogadott el, „[h]ogy a Ki kelendő Lovas sereghez meg kívántató Lelki pásztoroknak ki neveztetése és ki rendeltetése végett mind a vázi Püspök Eő nagysága, mind pedig mind a két Evangelika vallást tartó Feő Tisztelendő superintendens Urak a vármegye nevével szállitassanak meg”.³⁶ Ezt foganatosítandó a megye három, egymástól csak a megszólításban különböző magyar nyelvű levelet küldött ki az illetékeseknek, arra kérve őket, hogy „egyet a Megyéjebeli Lelki pásztorok közül, Tábori papnak ki rendelni; a ki rendelendőt pedig oda utasítani méltóztasson: hogy a fent ki tett napon [május 8.] az Ezerednél jelenyen meg és annak vegső el oszlattatasaig, Hiveinek a Lelkiekben levő gondját

³¹ Uo., 2009, 168. p.

³² A Szolgálat Regulamentuma a Magyar Felkelő Nemesség Gyalogságának számára. In: Szabályzatok, 2009, 281–304. p., 283. p.

³³ Uo., 297. p.

³⁴ R. KISS ISTVÁN: Az utolsó nemesi felkelés története. In: Az utolsó nemesi felkelés századik évfordulója emlékére. I. köt. Szerk.: R. Kiss István. Bp., 1909. 64. p.

³⁵ LATORCAI CSABA: Egy Habsburg a prímási székből – Lotharingiai Károly Ambrus esztergomi érseksége. In: *Magyar Sion*, 2009. 2. sz. 262–272. p., 270. p. 38. sz. jegyz.

³⁶ MNL Pest Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL PML.), IV. 3a. (= Pest-Pilis-Solt vármegye nemesi közgyűlésének iratai) 37. köt. 1809. április 12., 729. sz., 481. p.

viselye”. A megye – utalva a tábori lelkészek feladatkörére az ezreden belül – azzal indokolta folyamodását, „[h]ogy pedig ezen nagy számú Vitéz Atyankfiaink és Nemes Tarsaink [...] a Nemesi Fel Kelésnek végső eloszlataisaig a Lelki állapotokban foyatkozást és hátramaradast szenvedni ne kéntelenétesenek”.³⁷

A felkelők részére 1809-ben központilag megszabott zsold összegét és a naturálékat, illetve az ezred egyéb költségeit meghatározó nyomtatvány táblázatai alapján a lovasság ezredkáplánját alpból 21 Ft 19 2/8 xr hópénz illette meg, ehhez járult 40 4/8 xr ún. „Tábori Rádás”, 16 Ft „Drágaság béli Rádás” és minden száz forintra 15 forintnyi pótlást a konvenciók pénzért, ez esetben 3 Ft 18 xr, így összesen 41 Ft 17 6/8 xr-ra jött ki az előírt havi zsoldja. Ez összességében mindössze 5 forintra volt kevesebb, mint a tábori főorvosé. A természetbeni juttatásokat illetően a táblázat napi két porció kenyert és 3 prima plana lóporciót írt elő (ami egynolcad mérő zabból és 8 font szénából állt), ezek pénzben kifejezett értéke egy hónapra porciónként 2 Ft 30 xr, illetve 10 Ft-ra rúgott. Egy hat századból álló huszárezrednek „Mindenféle Szükségekre” 7 Ft 30 xr-t kellett fizetni havonta, a töltésnek való papiros, az orvosságos láda, illetve a kvartélyzászlók és a gyakorláshoz szükséges zászlók keresztjeinek beszerzése mellett ide tartozott a mobil kápolna fenntartása is.³⁸ A tábori káplánok fizetésének központi rögzítése nagy jelentőséggel bírt a felkelés uniformizációjára, s ezen keresztül a potenciális felekezeti ellentétek csillapítására nézve. A tábori papok szükséges felszereléséről képet alkothatunk Barbarits Gratus kanizsai ferencesnek, kirendelt ezredkáplánnak³⁹ Zala megye permanens deputációjához írott leveléből. A páter ebben ahhoz, hogy „annak idejében minden akadály nélkül” kimehessen a csapatokhoz, az indulást megelőző 6-7 nappal a megye részéről a következőket kérte Kanizsára: két lovat és egy szekeret a szükséges szerszámmal és pokrócokkal, valamint egy kápolnaszolgát.⁴⁰ A bizottság meghagyta Sümeghy József első alispánnak, hogy a kért felszerelést „az Insurrectionalis Cassa költségén az Könyörgőnek részére meg szerezzé”.⁴¹

A megyék szerény anyagi körülményeit és a tábori lelkészek alkalmazásával kapcsolatos szabályozatlanságot jól jellemzi a következő, Veszprém megyében megtörtént eset. Márkus József, a megyei gyalogság ezredese jelezte az állandó bizottságnak, hogy a káplán megfizetésére a zászlóalj pénztárából nincs felhatalmazása, így nem is adhat számára zsoldot, sőt vonatkozó felsőbb parancs híján el is bocsájthatja. Jelentése nyomán a

³⁷ 1809. április 12. 729. sz. 11. kf. Pest, 1809. ápr. 12. A dunamelléki szuperintendenciához küldött kérvényt ld.: Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (továbbiakban: DmRERL.), A1/b. (= Egyház(köz)igazgatási iratok) E Osztály, Erdélyből – más Vallású Előjáróktól – Polgári Törvényhatóságoktól küldött Levelek, E 34, 1809. április 12.

³⁸ MNL ZML. IV. 11. (= Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Insurrekciós iratok) 30. dob., 92. sz.

³⁹ MNL ZML. IV. 11. 28. dob., 463. sz., Protocollum Perman. Deput. de Anno 1809, 1809. április 27. 64. sz., 73. p.

⁴⁰ MNL ZML. IV. 11. 30. dob., 108. sz., P. Barbarits Gratus levele a permanens deputációhoz, Nagykanizsa, 1809. május 8.

⁴¹ MNL ZML. IV. 11. 28. dob., 463. sz., Protocollum Perman. Deput. de Anno 1809, 1809. május 11., 108. sz., 123. p.

megye feliratot intézett a nádorhoz azzal a kéréssel, hogy a sereghez „egy illetén Káplánnak felvételét, fizetésének, és Ló portionnak kiszolgáltatását kegyesen megrendelni méltóztassék”.⁴² Válaszában József főherceg azt az iránymutatást adta, hogy dandáronként (tehát magasabbegységenként) szükséges egy-egy tábori káplánt alkalmazni az érintett vármegyék egyetértésével.⁴³ Szorult anyagi helyzetéből adódóan Zala megye állandó deputációja is „szinte a zsugoriságig takarékos” volt. Mikor az ezred káplánja, páter Barbarits fizetésére a számvevő a meghatározott összegnél hat forinttal többet (összesen 47 Ft 17 6/8 xr) számolt föl, ezt felrótták neki.⁴⁴ Nem ok nélkül, ugyanis május közepére a megye inszurrekciós kasszája teljesen kiürült, és a deputáció kénytelen volt pénzügyi segélyért fordulni a nádorhoz.⁴⁵

Szintén 1809-ben Pest megye kérésére Kámánházy László váci püspök, mielőtt kirendelt volna egy tábori papot a felkelő lovassághoz, igyekezett az anyagiakat jó előre letisztázni a megyével, azaz, hogy az illetőnek mekkora lesz a fizetése, „honnan, és kitől fogja [azt] annak idejében felvenni”. A püspök egyházmegyéje személyi állományának ismeretében a zsoldot, illetve a felszerelés biztosítását nélkülözhetetlen eszköznek látta papjai motiválásához: „Mert előre látom, hogy ha csak ezekről bizonyossá nem tészem Papjaimat, Közülők egyvalakit nehezen fogok találni, Ki magát tulajdon költségén e' végre ajánlaná, és a' Tábori Papság hivatalját magára vállalná”.⁴⁶ A megye válaszul végzésével ismertette a nádor által kiadott jegyzékben szereplő zsold összegét.⁴⁷ Mikor nem sokkal később a pesti felkelő lovasság katolikus tábori papja a megyétől azt kérte, hogy neki is szolgáltasson ki a charge-ló vagy annak ára, a közgyűlés úgy határozott, hogy nem áll a megye hatalmában, hogy a concurrentionalis kassza terhére adakozzon, majd közölte a folyamodványt az ezredes főkapitánnyal.⁴⁸ Gosztonyi János ezredes erre azt jelentette a megyének, hogy a charge-ló ügye egyedül a vármegye jóakaratótól függ, mert az a concurrentionalis kasszából nem tartható. Mivel a primaplanistákkal, illetve a tábori papokkal kapcsolatos nádori utasításra ígéretet kapott a megye, ennek megérkezéséig felfüggesztette az ügyben a határozathozatalt.⁴⁹ A korábbi inszurrekciók során azonban arra is akadt példa, hogy egy-egy tábori lelkész „felülését” nem a megye, hanem az egyházkerület finanszírozta: 1800-ban a Pest megyei inszurrekcióhoz állított ifj. Karika Jánost a szuperintendencia saját

⁴² MNL VeML. IV. 1a. 1809. június 3., 5. sz., 230. p.

⁴³ MNL VeML. IV. 1a. 1809. június 11., 50. sz., 240–241. p.

⁴⁴ MNL ZML. XV. 41b. (= Zala Megyei Levéltárban elhelyezett kéziratok gyűjteménye) 41. dob, 277. sz.; VÖRÖS ISTVÁN: Az 1809. évi nemesi felkelés (insurrectio) története Zala vármegyében. f. 27v. (továbbiakban: VÖRÖS, é.n.)

⁴⁵ VÖRÖS, é.n. f. 27v., 33v.

⁴⁶ MNL PML. IV. 3c/11. (= Pest-Pilis-Solt vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Köz- és kisgyűlési iratok, Inszurrekciós iratok) 3. dob., 1025. sz., Kámánházy László váci püspök levele a megyéhez, 1809. április 26.

⁴⁷ MNL PML. IV. 3a. 37. köt., 1809. május 1., 1025. sz., 581–582. p.

⁴⁸ MNL PML. IV. 3a. 37. köt., 1809. május 15., 1175. sz., 671. p.

⁴⁹ MNL PML. IV. 3a. 37. köt., 1809. máj. 23., 1287. sz., 740–41. p.

költségén szerelte fel,⁵⁰ majd a felkelés eloszlása után neki ajándékozta a felszerszámozott lovat is.⁵¹

Kámánházy püspök bő két hónappal az áprilisi levélváltást követően erélyesen felkarolta a megyei felkelés felállításának, illetve az inszurgensek katolikus lelkigondozásának ügyét (melyben minden bizonnyal a protestáns felekezetekkel való versengés is szerepet játszott), ugyanis a megyei lovasezred mellé 10 lovaskatona kiállítására 6000 forintot ajánlott, egyúttal jelentette, hogy a felkelő sereg számára a tábori kápolnához „tartozandó egy némelyeket ki állítván azokat a sereg Tábori Papjához által küldötte”, s ezenkívül a tábori kápolna jövőbeni fogyatkozásainak kipótlására további 1000 forintot adományozott. „Ezen jeles és példás Hazafiúi ajánlásnak szives el fogadása” után a püspök személyesen megjelent prefektusa jelentette, hogy az összeget az inszurrekciós pénztárba befizeti, majd a megye ígéretet tett, hogy a lovassághoz felfogadják a katonákat és tudósítják Gosztonyit a tábori kápolnákra tett ajánlatról.⁵²

Mivel az Apostoli Tábori Helynökség alárendeltségébe tartozó papokkal ellentétben az inszurgens tábori káplánok esetében ideiglenes szerepről, nem pedig egy sajátos egyházi karrierút választásáról volt szó, a felkelés mellett szolgáló papság motivációi eltértek a reguláris hadseregben szolgálatot teljesítő társaikétól. Az anyagi ösztönzők mellett a tábori lelkészek egy részénél a hazafias indíttatás, a felkelés ügyével való érzelmi-értelmi azonosulás is adathatóan jelentős szerepet kapott. Seregély István, a Veszprémben található Takácsi református prédikátora számára 1797-es felkelése meghatározó élménynek bizonyult. Seregélyt gróf várkonyi Amade Antal, a megyei lovasság ezredskapitánya szolgálataiért dicséretben részesítette. Az 1808-as diétát követően barátjának, Kreskay Imrénnek, az idős költőnek, egykori pálos szerzetesnek írt episztolája tanúsága szerint ismételtelen elgondolkodott rajta, hogy hazafias felindulásból önként jelentkezik felkelőkhöz tábori lelkésznek: „Hogy jó Vitéz voltam hajdan Szombathelynél / Most is ki mutatnám ugyan azon helynél. / Kész vagyok ha szükség ismét inszurgálni / Engem erőszakkal nem szükség kurkálni”. Erről azonban részben Kreskay unszolására, részben nem megfelelő fizikai kondíciója miatt végül letett.⁵³ 1809-ben Veszprémben, a felkelés szervezése során a közgyűlési jegyzőkönyvbe feljegyezték, hogy Csobrántzy Ferenc „Eösi Plébános Ur mind önnön Hazafiúi buzgóságából mind Ő Excellentziájának Megyénk Püspökjének rendelésébül a Nemes Felkelő Lovas Ezeredünkhöz Hadi Káplánnak magát ajánlotta.”⁵⁴ A protokollumban tehát a felsőbb utasítás által keletkeztetett kötelesség mellett szimbolikus jelentőséget kapott a szolgálat önkéntességének és a haza iránti elkötelezettség kinyilvánításának motívuma is. Mint azt a református Seregély és a katolikus Csobrántzy esete is mutatja, az inszurgens tábori káplán szerepének

⁵⁰ DmRERL. A/1.a. (= Egyházkerületi jegyzőkönyvek) 6. köt., Part. Cons., Pest, 1800. november 5., 13. sz., 348. p.

⁵¹ DmRERL. A/1.a. 6. köt., Gen. Cons., Szalkszentmárton, 1801. április 14–15., 15. sz., 360. p.

⁵² MNL PML. IV. 3a. 38. köt., 1809. július 13., 1574. sz., 78–79. p.

⁵³ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (továbbiakban: OSZK Kt.) Oct. Hung. 57. ff. 33r–35r.

⁵⁴ MNL VeML. IV. 1a. 1809. május 24., 79. sz., 208. p.

(önkéntes) felvállalása az alsópapság számára az egyik lehetséges formáját jelentette a patriotizmus tevékeny kinyilvánításának, és a felkelést lebonyolító megyei nemesi elit oldaláról történő elismerésen keresztül némi presztízsemelkedéssel is járhatott.

Felekezeti megoszlás

A reguláris hadseregnél a korszakban mindvégig problémát jelentett a protestáns katonák lelkigondozása. A cs. kir. seregben az 1781-es toleranciarendelethez hivatalosan csak katolikus hitéletet lehetett folytatni, és ezt követően sem hivatásos, hanem csak kisegítő tábori lelkészek láthatták el ezt a feladatot.⁵⁵ A francia háborúk időszakában a reformátusok hiába folyamodtak időről-időre azért, hogy a reguláris hadseregben is engedélyezzék protestáns tábori káplánok alkalmazását. 1803-ban a Helytartótanács egy intimátummal (2040. sz., 1803. jún. 18.) elrendelte, hogy az újoncok kiállításának sikerre vitele érdekében a kálvinista prédikátorok „a Cathedrálból való nem csak egyszeri ki hirdetés által, a reájok biztatott népet azon Királyi jóakarattal és a Capitulationnak Conditioiról 's jótéteményeiről és ezekből minnyájokra terjedendő hasznokrol tökéletesen tudósítsák és mindent el kövessenek, hogy az, erről a tárgyrol illendő oktatást vevén, a katonaságra magát annal készebben adja”.⁵⁶ Ennek ürügyén a tiszáninnyi református szuperintendencia azzal a kéréssel fordult a dunamelléki kerülethez, hogy ez megfelelő alkalom lenne arra, hogy az uralkodóhoz folyamodjanak a tábori papok állításáért esedezve.⁵⁷ 1806-ban felirat is született ebben az ügyben.⁵⁸

Az inszurrekció esetében ilyen problémák, ha voltak is, az egyes törvényhatóságok szintjén dőltek el. Felsőbb határozat híján a felkelésnél szolgáló tábori káplánok összetételét – egy-egy megye anyagi lehetőségein túl – mindenképp a helyi nemesség mindenkori erőviszonyai és a felkelők felekezeti megoszlása befolyásolta, amellyel hozzávetőlegesen tisztában voltak a mozgósítás adminisztrációját intéző deputációk is.⁵⁹ 1797-ben Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék inszurgenseiből „egy Korpussá leendő Nemes Sereg” tábori lelkészévé a debreceni szuperintendencia által Kömley János munkácsi prédikátor neveztetett ki.⁶⁰ 1809-ben Szabolcsban az 1137 fős felkelő lovasezred felekezeti megoszlása a következőképpen alakult: 88 római, 45 görögkatolikus, 5 evangélikus és 999 református. Nem véletlen tehát, hogy a Sárospatakon iskolázott, frissen felszentelt Terhes Sámuel választották – létszámfelettiként – a sereg mellé kálvinista

⁵⁵ ZAKAR, 2010. 301–357. p.

⁵⁶ Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban: DtREL), I. 1.a. (= Egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve) 3. köt., 1801–1814, Gen. Cons., Szentgál, 1803. május 17–18., 13. sz., 48–49. p.

⁵⁷ DmRERL A1/b. C. Osztály, Tiszamelléki Superintendencia levelei, C 27, 1803. február 22.

⁵⁸ DmRERL A1/b. K Osztály, Repraesentatiók, K 23, 1806.

⁵⁹ Vö. TÓTH PÉTER: Borsod vármegye az 1809. évi inszurrekcióban. In: Franciák Magyarországon, 1809. I. köt. Szerk.: Bana József – Katona Csaba. Bp.–Győr, 2010. 163–188. p., 174. p.

⁶⁰ *Magyar Hírmondó*, 1797. jún. 30., 52. sz., 782. p.

lelkésznek.⁶¹ 1797-ben Pápán, Veszprém megyében a lovas felkelőkről készített lajstrom tanúsága szerint a 260 mozgósított kismemes túlnyomó többsége protestáns volt (69% református, 22% katolikus, 9% evangélikus).⁶² A protestáns veszprémi inszurgensek 1797. június 7-én folyamodványt nyújtottak be a megyéhez annak érdekében, hogy az 1791:26. tc. alapján mentse fel őket a római katolikus misén való részvétel alól, amire a hadi regulákra hivatkozva kötelezik őket.⁶³ A felkelők felekezeti megoszlására tekintettel az egykori jezsuita, Paintner Mihály rátóti prépost mint a lovasság, illetve a zirci apátságból Dréta Antal mint a gyalogság katolikus káplánja⁶⁴ mellé egy református tábort lelkészt rendelt ki a szuperintendencia: Vásárhelyi Sámuel füredi, majd a már említett Seregély István takácsi prédikátort.⁶⁵ Az 1808:2. tc. alapján kiállított 1809-es felkelés során azonban már csak egyetlen katolikus tábort papot alkalmazott a megye a lovasságnál, a már szintén említett Csobrántzyt. 1797-ben a túlnyomóan protestánsok lakta Szatmárban a megyei inszurrekció tábort káplánja az alakulat vezérének, a katolikus gróf Károlyi József főispánnak a bizalmi embere, egykori nevelője s „Bibliothekáriussa”, „P[áter] Henyei”, azaz Henyei László piarista paptanár lett.⁶⁶ A századforduló inszurrekciójánál, a reguláris hadsereghez hasonlóan, a katolikus tábort káplánok állományának számottevő részét szerzetesek adták. Esztergom vármegyében például 1797-ben Nagy József, a városban szolgáló ferences szerzetes lett a felkelt sereg tábort papja,⁶⁷ de mint láthattuk, Henyei, Dréta és Barbarits is szerzetesek voltak.

Nem csak római katolikus és kálvinista tábort káplánok teljesítettek szolgálatot a csapatok mellett, országos szinten minden keresztény felekezet reprezentálva volt. Az 1797-es nemesi felkelés során a *de facto* egyesí-

⁶¹ A szabolcsi nemes inszurgens lovas-ezred történetének naplókönyve 1809-ik évben. A megyei levéltár eredeti kézírata után. Kiad.: Ujlaky György. (továbbiakban: UJLAKY, 1880.) In: *Nyírvidek*, 1880. április 29. (5. sz.)

⁶² HUDI JÓZSEF: Az írni-olvasni tudás helyzete Veszprém megyében 1797-ben az inszurgensek körében. In: Uő.: *Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében*. Bp., 2009. (Nemzeti Téka) 74–83. p., 74–75. p. A megyében II. József népszámlálása alapján tekintélyes arányú (13% körüli) nemesség élt, melynek Hunkár Antal közlése szerint körülbelül 2/3-a protestáns volt.

⁶³ DtREL. Okmánytár, 558. sz. (egyszerű másolat), Pápa, 1797. június 7. Eszerint a felkelők közül 366 református, 80 evangélikus és mindössze 80 katolikus volt. Online: Pápai Református Gyűjtemények, papacollege.hu / Levéltár / Okmánytár (letöltve: 2019. 09. 12.).

⁶⁴ OSZK Kismenyomtatványtár, 1798, 4° Magyar Ország 1797 esztendőben fel fegyverkezett nemességnek fő-tisztjei. (továbbiakban: *Kalendárium-töredék*, 1798.)

⁶⁵ BOROVI, 1992. 57. p. Painter neve már az inszurgens tisztikar megválasztásakor szerepel, a megye egyúttal felszólította a szuperintendenst, hogy nevezzen ki tábort lelkészt. MNL VeML. IV.1.a. 1797. április 26., 4. sz., 209. p. Ld. még a veszprémi lovasság törzsének zsoldlistáját, ahol Paintner mellett szerepeltettek egy református tábort lelkészi pozíciót is: MNL VeML. IV.1.a. 1797. április 26., 164. sz., 279–280. p.

⁶⁶ *Kalendárium-töredék*, 1798. Vö. FAZEKAS RÓZSA: A Károlyi család a nyíregyházi örökösök idején. In: *Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv*, 17. Nyíregyháza, 2006. 137–148. p., 137–139. p.

⁶⁷ KÁNTOR KLÁRA: Az 1797. évi insurrekció szervezése Esztergom vármegyében. In: *Komárom-Esztergom megyei Önkormányzat Levéltára – Évkönyv*, 1993–1994. Esztergom, 1994. 81–96. p., 86. p.

tett, jelentős számú szerb lakossal bíró Bács-Bodrog vármegyében Ross István zentai katolikus plébános mellett tábori papként szolgált Popovits Simon szenttamási görögkeleti plébános is.⁶⁸ Máramarosban a két svadronból és összesen 331 főből álló lovas seregben az ezredkáplán „Görög rituson lévő Közép-Apsai Catholicus Parochus Vlad Mihály Úr” volt, alhadnagyi zsolddal.⁶⁹ Nógrádban Csiky János berceli katolikus káplán és Szelecsényi Nándor legendi evangélikus prédikátor töltötték be e tiszteket.⁷⁰ Az 1797-es felkelés idején evangélikus részről a dunántúli egyházkerület Berky Mihályt rendelte ki a csapatokhoz tábori lelkésznek, aki a korszakban állítólag több inszurrekciót is megjárt.⁷¹ 1809-ben Haan Jánost, a Wittenbergben végzett, sámsonházi (Nógrád vármegye) szlovák lutheránus lelkészt hívta be az egyházkerület a felkelő nemesség tábori káplánjának.⁷²

Az igen nagy területű, felekezeti vegyes nemességgel rendelkező Pest megye – mint láthattuk – az illetékes katolikus püspök mellett a református és evangélikus püspököket is megkereste kérésével. A váci püspök, Kámánházy László április 26-i válaszában közölte, hogy ugyan egyházmegyéje fogatkozást szenved papokban, ám a közjóra és saját áldozatvállalására hivatkozva eleget tett a kérésnek: „én ezen szűkségre nem tekintvén, mind azért hogy azt a’ Köz-Jónak előre mozdítása meg kíváná, mind pediglen, hogy a’ Tekéntetes és Nemes Vármegye’ Kivánságának nyomban eleget tenni kívánó szives hajlandóságomat e’ tekintetben is, meg mutatnám”. Az idő rövidsége és az anyagiak tisztázatlansága miatt azonban azt is kijelentette, hogy papja nem fog tudni megjelenni a május 8-ra kitűzött soroksári szemlén, egyúttal ideiglenes jelleggel intézkedett a felkelők lelkigondozásáról:

„[H]ogy addig is, a’ Ns. Felkelő Lovas seregnél a’ lelkiekben valami fogatkozás ne essen, olly rendeléseket tészek, hogy a’ soroksári Pap, és Fő esperest, ki mellé úgy is segéd Pap rendelve vagyon, a’ többször említett Ns. Felkelő Lovas seregnél a’ lelkiekben minden meg-kivántató szűkséges szolgálatokat meg-tegyen. Sőt talám a’ mennyire a’ Ns. Felkelő Lovas sereg a’ szomszéd Helységekben is meg szállana, hasonlóképpen, az azokban lévő Papok szolgálatjára léznek.”⁷³

A dunáninnyi református szuperintendencia kurátora levelében a váci püspöknél látványosabb lelkesedést mutatva az ügy iránt leszögezte, hogy „kötelességünket a’ legnagyobb készséggel kívántuk tellyesíteni [...]”

⁶⁸ REISZIG EDE: Bács-Bodrog vármegye története. In: Bács-Bodrog vármegye II. köt. Szerk. Borovszky Samu. Bp., 1909. 28–248. p., 181. p.

⁶⁹ SIMONCHICH INCE: Oratio ad insurgentes nobiles super eo: Hungariae nobilitatis privilegia, sunt patriae tuendae officia. Dicta 1797. in Terra Maramaros Szigethi apud Scholas Pias. Vacii, é.n. [1797.] [2]. p.

⁷⁰ REISZIG EDE: Nógrád vármegye története 1867-ig. In: Nógrád vármegye. Szerk.: Borovszky Samu. Bp., 1911. 347–567. p., 493. p.

⁷¹ PAYR SÁNDOR: Berky Mihály, az inszurgensek tábori papja. In: *Harangszó*, 1921. október 16. 329–331. p., 330–331. p.

⁷² HAAN LAJOS: Békés Csaba mezővárosa hajdanáról ’s mostani állapotjáról. Pest, 1866. 51. p.

⁷³ MNL PML. IV. 3c/11. 3. dob., 1025. sz., Kámánházy László váci püspök levele a megyéhez, 1809. április 26.

azzal a' buzgó kívánságunkal, hogy ezen Megyebeli Nemes Seregnek fegyvereit a' Seregek Urának hatalmas segedelme szerentsésittse, Felséges Urunk ditsőségére, kedves Hazánknak oltalmára". Azonban azt szabta feltételként (Kámánházyhoz hasonlóan nem tudva a központi előírásról), hogy a megye rendeljen a katolikuséval egyenlő fizetést a kálvinista tábori lelkész számára,⁷⁴ ily módon igyekezve biztosítani a káplánok és a felekezetek közötti egyenjogúságot az ezreden belül. A másodalispán, Szentkirályi László nem sokkal később jelentést tett a megyének, hogy a reformátusok részéről Varga József kandidátust neveztek ki tábori papnak.⁷⁵ A közgyűlés erről tudósítani rendelte az ezredes főkapitányt és utasította, hogy Varga számára a havi fizetését és egyéb járadékát szolgáltatassa ki, valamint, hogy utasítsa őt, hogy „a hasonló esetekben ennek előtte gyakorlott szokás szerént az eő hozzá folyamodandó ágostai valláson lévő vitézekre is Lelki gondosságát terjessze ki”.⁷⁶ Az orosházi evangélikus gyülekezet lelkésze, Simonidesz János azt válaszolta a megyének, hogy a szuperintendens a beszercebányai Liczy Kristófot nevezte ki tábori lelkésznek.⁷⁷

Igen lényeges, bár nehezen megválaszolható kérdés, hogy a nem magyar ajkú (esetleg magyarul egyáltalán nem is tudó) felkelt nemességnek milyen nyelven prédikáltak tábori papjaik. Előfordult, hogy egy inszurgens lovasezred vagy gyalogzászlóalj (illetve az utóbbiakat magában foglaló magasabbegység) több megye etnikailag vegyes lovas-, illetve gyalogszáza-daiból állt össze (mint a Bars mellett Hont, Zólyom, Liptó, Turóc, Árva megyék inszurgenseiből felállított 3. barsi lovasezred).⁷⁸ A felkelés mobilizációjával kapcsolatban megjelent megyei érdekű hivatalos nyomtatványok között a magyar és a latin mellett akadt példa szlovák (bibliai cseh) nyelvű szövegre is.⁷⁹ Azt is tudjuk, hogy 1809-ben az erdélyi inszurrekció szervezése során, a csapatokat katonai jurisdikció alá adó második mustrák alkalmával, például Kolozs megyében, tekintettel a jelentős számú román inszurgens kismemesre a „nemesi demokrácia” és a hatékonyság jegyében, a hadi büntetőtörvényeket az előjárók a magyar mellett oláhul is megmagyarázták, illetve maga az eskü is két nyelven zajlott. A megyei tisztségviselők buzdító beszédeiket is gyakorta hasonlóan két nyelven tartották.⁸⁰ Elszórt példáinkból mindössze annyi olvasható ki, hogy ahol a legénység felekezeti hovatartozása adott esetben az etnikai megoszlással és az anyanyelvvél is korrelált, pasztorális igényeik kiszolgálására a megyék adott esetben a hatékonyság érdekében igyekeztek a vernakuláris kisebbségi

⁷⁴ MNL PML. IV. 3c/11. 3. dob., 1187. sz., kelt: Solt, 1809. május 10.

⁷⁵ Vö. DmRERL, A1/a. 6. köt., Solti generale consistorium 1809. május 8–10., 6. sz., 506. p.

⁷⁶ MNL PML. IV. 3a. 37. köt., 1809. május 15., 1187. sz., 676. p.

⁷⁷ MNL PML. IV. 3a. 37. köt., 1809. május 11., 1145. sz., 644. p.

⁷⁸ R. KISS ISTVÁN: Az utolsó nemesi felkelés. II. köt. Bp., 1911. (továbbiakban: R. KISS, 1911.) 106. p. A szlovák ajkú nemesség számához, közjogi helyzetéhez és identitásához ld.: DEMMEL JÓZSEF: Pánszlávok a kastélyban: Justh József és a szlovák nyelvű magyar nemesség elfeledett története. Pozsony, 2014. 21–27. p.

⁷⁹ Ld. pl. az 1808. évi 2. tc. Árva megye használatára kinyomtatott szövegét: Káragice Zákony, které se, zachováwať magi, w té Přjpadnosti, kdyby, na ten čas to gest Roků 1808^{ho} nařjzená Insurreckya, skutečné byla. Baňské Bystřicy, 1809.

⁸⁰ CSETRI ELEK: Az 1809. évi erdélyi inszurrekció. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 2004. 2. sz. 681–724. p., 696., 700. p.

vagy többségi közegben otthonosan mozgó helyi papságból (is) tábori lelkészt szerezni.

Összességében talán a rendelkezésre álló töredékes adatok alapján sem túlzás azt állítani, hogy az inszurrekciók szervezése során, a szervezést lebonyolító megyék a helyi igényekre tekintettel, a tábori lelkészeket illetően is igyekeztek érvényt szerezni az 1790–91:25 tc.-ben a bécsi és linzi békékre hivatkozva megerősített szabad vallásgyakorlásnak. Bár a tábori lelkészek – közte felekezeti megoszlásuk – ügyében átfogó szabályozás a korszakban nem született, ám a vallási türelem nemcsak az egymást követő inszurrekciók során alkalmazott megyei gyakorlatban érvényesült, de arra mintegy a hivatalosság pecsétjét is ráütötték azzal, hogy elősegítését az 1809-es lovassági szabályzat nyíltan előírta a tisztikar számára.

A tábori papság és a háborús propaganda

Az egyházi értelmiség nagyobb halmazán belül az inszurgens tábori káplánok képezték az egyik olyan fontos csoportot, mely általános és speciális papi feladatainak ellátásán túl (melynek része volt a legénység buzdítása is) gyakorlta a propaganda egyéb eszközeivel is kivette a részét a háborús mozgósításból. A korszak legismertebb verselő cs. kir. reguláris tábori papja Endrődy János Mihály, piarista áldozópap és tanár, aki a francia háborúk kitörtével báró Barco, majd báró Mészáros és végül Stipsits huszárezrednek tábori papjaként utazta be Nyugat-Európát. A háborúk tapasztalatát megörökítő munkája az 1800-as csatározásokban ugyan elveszett, ám tábori káplán korából fennmaradt egy *Die Freidenker* című 1796-os, eredetileg magyar nyelvű beszéde a Barco-huszárokhoz,⁸¹ valamint 1798-ban és 1801-ben kibővítve kiadott költeményei, melyeket a háborúk során készített.⁸²

Jókai Mór *A névtelen vár* című történelmi regényében, melyet részben hiteles dokumentumokra (köztük Kisfaludy Sándornak a nádor számára összeállított inszurrekció-történetére) alapozva írt, romantikus módon cselekményesítette a két pesti inszurgens tábori káplán tevékenységével kapcsolatban rendelkezésre álló szűkszavú forrásokat: „Az ezrednek volt két tábori lelkésze is, egy katolikus pap, *Járossy Mihály*, és egy protestáns lelkész, *Varga József*. Mind a kettő versíró ember volt, s a tábortűznél sokat versengettek egymással, hogy melyiknek a verse hathatósabb. A Viczay-ároknál is ott voltak mind a ketten lóháton. – No páter! – kiáltott most *Varga* a másiknak e szorongattatásban – most fűjjük el a költeményeinket. Lássuk, melyikünké gyújt jobban? S azzal hozzáfogtak ketten kétfelől harcosokat lelkesíteni szép rímes alexandrinusokban. S mind a két versnek egyforma hatása lett. A vitézek új tűzre gyulladtak.”⁸³ Bár Jókai érzékletes elbeszélésének szereplői valóban léteztek, regénye természetesen alapvetően fikció, melytől azonban a valóság ez esetben nem is állt annyira távol.

Az 1809-es szabolcsi inszurgensek naplójából számos dolog kiderül a megyei elit kommandírozta inszurgens nemesség sajátos mentalitására,

⁸¹ ENDRŐDY, JOHANN NEPOMUK: Die Freidenker – Eine Rede gehalten an das K. K. Barkoische Hussaren-Regiment bey dem Schlusse des Jubiläums. S. l., 1796.

⁸² SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái. II. köt. Bp., 1893. 1302–1304. p.

⁸³ JÓKAI MÓR: Névtelen vár. (1877) Sajtó alá rend.: Harsányi Zoltán. Bp., 1965. 449. p.

kollektív reprezentációját szolgáló társadalmi gyakorlataira, általában véve az inszurrekció szertartás- és diskurzusrendjére nézve is. A felkelő seregek mozgósítását, táborozását és demobilizációját is végigkísérte a kor nemesi életformájára igen jellemző folytonos ünneplés, lakomázás és az ezzel járó muzsika, dalolás, számos szónoklat és alkalmi vers.⁸⁴ A napló rávilágít a tábori lelkészek felkelésben betöltött szerepének, funkcióinak sajátos aspektusaira is. A felkelés mobilizációja során, a második mustra és az inszurgensek esküje alkalmából a megyei tisztek szokásos szónoklatai mellett elhangzott Terhes Sámuel, ki „a’ Pataki Oskolából előkelő személy volt”, „igen szép beszéde” is, melyben „a’ Haza szeretetét, és az a’ mellette felkelő nemes vitézek tulajdonságait festette le”.⁸⁵ A június 25-én Kisújszálláson tartózkodó inszurgenseknek már tábori lelkészi kötelességeinek eleget téve prédikált.⁸⁶ Július 29-én Anna napját a szabolcsiak több napon keresztül ünnepelték, összekapcsolva az inszurrekciót és a helyi köznemesi elit szokásos reprezentációs gyakorlatait. Mikor Nozdroviczky kapitány ünnepi ebédet tartott, ahol „az egész Tisztségek jelen volt”, ott „*Tiszt. Terhes Ur extempore egy furcsa verset írt*”.⁸⁷ Hogy a versek különféle funkciókban mennyire fontos részei voltak a felkelők reprezentációjának, azt jól mutatja a szabolcsiakról, s minden bizonnyal általuk beküldött tudósítás, mely a nádornak augusztus 10-én a Somló hegye alatt az ezrednél tett látogatásáról adott hírt. A lap az események menetének leírása mellett névtelenül közölte azt a verset is, mely Gencsy Ferenc ezredesfőkapitányi előléptetését és a szabolcsi inszurgenseket ünnepelte.⁸⁸ A tábori papság a számára kötelezően előírt általános plébánosi feladatok, illetve a specifikus tábori lelkészi kötelességek (közimádságok, buzdító prédikációk) teljesítése mellett, mint literátus, retorikailag-poétikailag képzett professzionális réteg, hivatása határain túl a nemesség hétköznapi és ünnepi társadalmi kommunikációjában betöltött feladatokat is elláthatta.

Hogy a Jókai regényében említett Járosy valóban verselt-e, nem tudjuk, ám az bizonyos, hogy Varga József igen. Vargától, mint az ezred tábori prédikátorától ugyanis 1809. október 7-én *Buzdító Szózat* címmel hosszabb költemény jelent meg Kultsár István lapjában.⁸⁹ Ez az alkalmi vers kifejezetten a pesti lovasezred számára íródott, így a bevett nemesi nemzetre vonatkozó szólamok mellett egyúttal erősen lokálpatrióta töltetű volt: a vezérőrnagyi előléptetéssel megjutalmazott Gosztonyi János ezredeskapitány, majd a helyébe lépő báró Prónay Lajos laudációja mellett számos utalást tartalmazott Pest városára és a megyére nézve is.⁹⁰

⁸⁴ MEDGYESY S. NORBERT: „Akkor jöhettz és örvendhettz, hogy insurgeáltál!” – A Napóleon elleni magyar nemesi felkelések indulói, énekei kéziratos gyűjteményekben. (1790–1825) In: Franciák Magyarországon, 1809. II. köt. Szerk.: Bana József – Katona Csaba. Bp.–Győr, 2012. 123–165. p., 157–158. p.

⁸⁵ UJLAKY, 1880. *Nyírvidék*, 1880. április 29. (5. sz.)

⁸⁶ UJLAKY, 1880. *Nyírvidék*, 1880. május 27. (9. sz.)

⁸⁷ UJLAKY, 1880. *Nyírvidék*, 1880. június 17. (12. sz.)

⁸⁸ *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1809. II. szeptember 15. (Toldalék) [1–3.] p.

⁸⁹ *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1809. II. október 7. 226–228. p.

⁹⁰ Az R. Kiss István által összeállított ezrednévsor hiányos, abban ugyanis egyik tábori káplán neve sem szerepel: R. KISS, 1911. 49–57. p.

Seregély István, Takácsi református lelkésze 1797-ben mint „a Tk. Komárom és Győr Vármegyéknek közönségesen, különösen pedig Vármegyének Tábori Prédikátora” szolgált, ugyanezen felkelés alkalmával kéziratban maradt verset írt gróf várkonyi Amade Antal, a veszprémi inszurgensek ezredskapitányának tiszteletére.⁹¹ Ez, a szintén az alkalmi igényű rendi költészet nagy hagyományába illeszkedő, kéziratban maradt vers nem az inszurgensekhez írott buzdítás volt, hanem az ezredesnek szóló laudáció, amely illeszkedett az inszurrekció nyilvános szertartásrendjébe.

Az inszurgens tábori papság fontos szerepet játszhatott a zászlószentelő szertartások menetében (amennyiben új zászlókat vettek használatba vagy régiakat újítottak fel, egészítették ki új elemekkel),⁹² melyekkel általában a zászló alá tett ünnepélyes eskük, megyei búcsúzó beszédek, illetve a felkelők kerületi generálisok által elvégzett szemléi is összekapcsolódtak (ez utóbbi kettő az előbbihez közeli, de nem feltétlenül ugyanarra a napra esett). E komplex ünnepségek során az eskük révén a felkelők polgáriból katonai jurisdikció alá kerültek, és a világi és egyházi szónoklatokkal elbocsájtották őket a megye kebeléből. E szertartásokon előfordult, hogy a prédikációt nem valamelyik helyi plébános, hanem már maga a megyei inszurgens alakulat tábori papja mondta. Így történt például 1797. június 29-én Sáros vármegyében, Eperjesen, ahol miután Klobusiczky György szepesi kanonok felszentelte a zászlót, azt a piactérre vitték, ahol átadták a seregeknek, akikhez Péchy Antal tábori pap intézett „hathatós Beszédet, a melynek hallására mindenfelé könnybe lábbadtak a szemek”, s ezt követően került sor magára az esküre.⁹³ Egy munkácsi tudósítás szerint hasonló ceremónia zajlott július 3-án Ugocsában is „minden rendű, és Vallású temérdek sokaság’ jelenlétében”: a szertartás a tiszaujlaki katolikus templomban kezdődött „az ott lakó T. Plébános által; ’s végződött a’ Lógerben, az egyesültt T. N. Vármegyék’ Seregének már tudva lévő Tábori-Káplánnya által”.⁹⁴

Arra is akadt példa, hogy a korszak egyéb alkalomból (leggyakrabban zászlószentelők kapcsán) született prédikációihoz hasonlóan az inszurgens tábori papok a rájuk bízott csapataikhoz intézett prédikációikat sajtó alá adták. 1797-ben így tett Szent István nap alkalmából Komárom vármegye felkelőihez a szombathelyi táborban tartott egyházi beszédével Felsőlisztkői Kudlik Ignác, a csallóközi Dercsika katolikus plébánosa. A prédikáció üzenete a királyhoz való lojalitás, a patriotizmus és a (nemesi) vitézség erényei körül forgott, egyúttal explicite is harcra buzdította a komáromiakat a valóság ellenségeiként és a forradalmi eszmék terjesztőjeként felfogott hódító francia hadsereggel szemben:

⁹¹ OSZK Kt. Quart. Hung 571. Másolata: Fol. Lat. 3804. ff. 189v–194v.

⁹² Ld. pl. az 1741-es baranyai inszurgens zászló újbóli felszentelését, mely „mostan pedig új aranyos gombbal ’s tsillaggal fényesítettett, nem különben egy arannyal varrott szép pántlikával, melyet Nagy-érdemű Országunk’ Birájának ’s Fő-Ispányunknak Végh Péter Ő Kegyelmességének Élete’ párja Nádasdy Erzsébet Aszszony ajándékozott”. *Magyar Hírmondó*, 1797. július 25. 107–108. p.

⁹³ *Magyar Hírmondó*, 1797. július 29. 123–124. p.

⁹⁴ *Magyar Hírmondó*, 1797. szeptember 5. 311–312. p.

„Által-adja ellenségeket győzhető kezeitekbe, és hatalmas karjaitoknak birtoka-alá veti őtet a' ti Istenetek, az az: a' Magyarok Istene [...]. Ereszszétek a' minden Religio nélkül szükölködő Francia ellenségeket segítséget keresni akár minémű hadi Tudományában, akár pajkoskodó rablások által gonoszúl gyűjtött tündér kintsében, akár maga meghitt, 's magában már meg-hasonlott kórmány Zavarékjában. [...] A' Régi Magyarok Istene veletek utazik – mit nem-remélhettek? tsak jó 's hiv Vitézek, tsak igaz 's buzgó keresztények legyetek. Amen.”⁹⁵

Haditettek és jutalmazások

Kisfaludy Sándor inszurrekció-története, pontosabban annak a felkelők haditetteit lajstromozó függeléke (*Anhang*) többek között néhány tábori lelkész győri ütközet során tanúsított helytállásáról is beszámolt. A veszprémi tábori papja, Csobrántzy Ferenc az 1809. június 14-én Győrnél maga is az ezredével tartott, és egy sebesült somogyi inszurgent sajátkezűleg látott el „a csata forgatagában”.⁹⁶ Ifj. gróf Zichy Ferenc ezredskapitány megyének írt beszámolója részletesen kitért az ezredkáplán „szinte olly Emberi, mint Keresztyéni nem utolsó bátorsággal járó tselekedet[ére]” is, „a' ki is a' győri ütközetnél jelen lévén, midőn egy Somogy Vármegyei Nemes Vitéz meg sebesedve jött volna, és sehol se orvost nem talált, ez a' Tisztelendő Úr metszette ki maga a' felső ajakából a' golyobist, 's be kötvén sebet fájdalomaitól egyrészt meg szabadította”.⁹⁷ Járosy Mihály, a katolikus pesti tábori káplán szintén Győr mellett, „a csata leghevesebb tüzében mindig állhatatosan a csapatnál maradt és a legénységet hazafiasan bátorságra buzdította”,⁹⁸ hasonlóan tett az ezred református prédikátora, Varga József is.⁹⁹ Míg tehát Csobrántzy humanitárius tevékenységével, addig Járosy és Varga a katonák harci szellemének serkentésével tűnt ki a többiek közül. Az 1809-es nádori napló október 14-i bejegyzéséből kiderül, hogy a pestiek kálvinista tábori lelkésze (minden bizonnyal Varga) azzal a kéréssel jelentkezett József főhercegnél, a felkelés fővezérének, hogy amennyiben ismét háborúra kerülne sor, úgy meg kíván válni lelkészi hivatalától és a csapatnál teljesítene szolgálatot második lovassági századosként (*Rittmeister*). A főherceg ugyan nagyon megdicsérte, de kérésének furcsasága miatt kénytelen volt elküldeni az illetőt.¹⁰⁰

A reguláris hadsereg tábori lelkészei közül az 1809-es háborúban egyedül Matthias Simonovich, az 50. sz. német „Graf Stain” gyalogezred lelkésze esett el május 3-án Bassanónál.¹⁰¹ Győr monográfiája, Szávay

⁹⁵ KUDLIK IGNÁC: Szent István király napi prédikáció, [...] N. Komárom Vármegye' insurgens vitézeinek. Szombathely, 1797. 6–8. p.

⁹⁶ KISFALUDY, 1931. 284–285. p.

⁹⁷ MNL VeML. IV. 1b. (= Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Közgyűlési iratok) 1810. január 12., 8. sz., GR. ZICHY FERENC: A' Weszprim Vármegyei Felkelő Nemes Lovas Ezere'd' a' Felállítatásnak első napjától fogva azon utolsó napig, mellyben az Ellenség előtt állott.

⁹⁸ KISFALUDY, 1931. 296. p.

⁹⁹ KISFALUDY, 1931. 319. p.

¹⁰⁰ József nádor iratai, 1807–1809. III. köt. Kiad.: Domanovszky Sándor. Bp., 1935. Az 1809-iki napló, október 14. 753. p.

¹⁰¹ BIELIK, 1901. 309. p.

Gyula jegyezte fel, hogy a kismegyeri ütközetben az elesettek között volt egy Haagen Miksa nevű karmelita szerzetes, tábori lelkész is, ám ezt egyéb forrás nem erősíti meg.¹⁰² Kitüntetést ugyanebben, illetve a következő évben a hadjárat során végrehajtott haditettekért számos tábori lelkésznek adtak: összesen 10 ezüst és 2 arany *Geistliches Verdienstkreuzot*, 2 „legfelsőbb megelégedést” (*Allerhöchste Zufriedenheit*) osztottak ki döntően reguláris tábori káplánoknak, de a kitüntetettek között akadt a *Landwehr*-nél, illetve önkéntes zászlóaljban szolgáló tábori pap is. Ignaz Ramsch, a lipótvárosi garnizon káplánja arany polgári érdemérmét (*Goldene Civil-Ehrenmedaille*) kapott. A kitüntetettek közül ketten magyar alakulatnál szolgáltak: Udvardy Vince a 60. sz. magyar sorgyalogezred tábori papja az asperni csatában való helytállásáért, Zsull Jakab a 4. sz. huszárezred káplánjaként jutalmaztatott ezüst lelkészi érdemérmével.¹⁰³

A fentiekből kitetszik, hogy az 1809-es háború során a reguláris hadseregnél, illetve egyéb csapattesteknél szolgáló tábori lelkészekhez hasonlóan – bár az inszurgens tábori papság esetében is előfordult, hogy közvetlenül kitették magukat az ellenséges tűznek, ám az előbbiekkal ellentétben – nem tudunk arról, hogy az 1809-es háború során az említett haditettekért bármiféle állami katonai kitüntetésben, elismerésben vagy egyéb jutalomban részesültek volna. Azonban a vármegyék maguk is törekedtek arra, hogy inszurgens hőseik haditetteit az állami kitüntetések mellett vagy helyett honorálják. Csobrántzy plébánosnak, „ki magát jeles tetteivel megkülönböztette vala”, közvetlenül a háborút követően, tábori káplánként végzett szolgálataiért Veszprém vármegye egyházi beneficium megszerzéséhez nyújtott segítséget.¹⁰⁴ A megye felírt a király által frissen kinevezett Kurbély György megyéspüspökhöz és Csobrántzy érdemeit méltatva arra kérte, hogy mivel a plébános „nagyobb egyházi Tisztségre érdemes”, ügyét „Felséges Urunknál elől mozdítani és ajánlott Tisztelendő Úr meg jutalmaztatását [sic!] eszközteni méltóztasson”.¹⁰⁵

* * *

Bár 1809-et követően a nemesi felkelés fegyverbe szólítására többé nem került sor, ám az intézmény csak az 1848. évi áprilisi törvényekkel kopott ki a magyar jogrendből. A kor négy inszurrekciója során a mobilizációval járó számos nehézség dacára a felkelő alakulatok viszonylag gyors kiállítása és felszerelése mind az udvar, mind más vármegyék számára megmutatta a megyei adminisztrációk működésének „viszonylag jó határfokát, máskor és más célra is felhasználható operatív, expeditív voltát is: képességét egy nemesi-nemzeti hadsereg önerőből való gyors kiállítására”.¹⁰⁶ Ennek a

¹⁰² SZÁVAY GYULA: Győr – Monografia a város jelenkoráról a történelmi idők érintésével. Győr, 1896. 81. p.

¹⁰³ A kitüntetettek névsorához ld.: BIELIK, 1911. 310–332. p.

¹⁰⁴ MNL VeML. IV. 1a. 1810. január 12., 18. sz., 9. p.

¹⁰⁵ MNL VeML. IV. 1b. 1810. január 12., 18. sz., Veszprém vármegye Kurbély György veszprémi megyéspüspöknek.

¹⁰⁶ VÖRÖS KÁROLY: Kisfaludy Sándor világa. In: A Veszprém Megyei Múzeumok közleményei, 18. (1986). Szerk.: Töröcsik Zoltán – Uzsoki András. Veszprém, 1987. 447–450. p., 448. p.

nagyobb folyamatnak a részeként – a rendelkezésre álló töredékes információk alapján – a nemesi felkelők lelkigondozásának biztosítása különösen sikeresnek mondható. A tábori lelkészséget illetően a felkelés jelentette intézményi kereteket a széleskörű autonómiával rendelkező törvényhatóságok az illetékes püspökségekkel együttműködve, a helyi adottságokat figyelembe véve tölthették fel. A megyéknek ily módon az inszurrekción, mint *par excellence* nemesi-nemzeti jellegű fegyveres testületen belül úgy a lokális igényeknek, mint az általánosabb nemzeti szempontoknak sikerült érvényt szerezniük, különös tekintettel a többfelekezeti országban való békés együttéléshez nélkülözhetetlen szabad vallásgyakorlásra.